

Млади и сѣтари Промейшеј

125/8

Као што се и код највећих сликара увек враћа извесни начин цртања и извесна боја, извесни однос светлости и сенки, а код вајара извесни детаљ у моделирању, тако се код песника неки мотив повлачи кроз све дело, дело младих и дело старца. Та хотимична и нехотична враћања на једно исто, то је немир око неког великог проблема уметниковог, због чега неке заблуде, и отуда све ново и ново прилажење решавању истих тешкоћа. Јер, ни гениални људи не могу бити кроз универзални, ~~и~~ кроз од једног света, једне природе, и потпуно доследних начела. Сем духовног, општег бића, има у уметнику и лично биће, индивидуа, ~~онај~~ ^{оно} ~~део~~ ^{који} ~~човека~~ ^{из којег се} произлазе ~~сво~~ ^{свој} врло променљиви односи према стварима у свету. Тај лични човек, то је онај трошни човек који, са једног вишег гледишта узет, мучи своје муке, узалуд, јер ~~је~~ ^{је} и најбоље од ~~них~~ ^{них} доживљаја тако нечисто и случајно, да ~~је~~ ^{је} врло тешко пребити у области вредности области науке и уметности. Треба оно друго биће да посредује, чисти и уопштава материјал искуства, ~~а~~ ^а отуда ~~она~~ ^{она} враћања на исте творачке проблеме, она мучна артистичка селективност у једној истој области, у једној истој појединости.

Гете је и међу генијалнима један од ретких по томе што је, чим је прешао прву младост, са великом ~~десетинастошћу~~ од личног свог бића умео да претвара своја искуства у уметност, да сву личну тековину преноси у опште и универзално. Природњак колико и песник, део природе можда још више него део човечанства, ~~он~~ он је доживљавао и упознавао ствари истовремено и као стварности и као идеале. Његове су речи: „Што год пишем, увек је оно што сам доживео, али никад онако како сам доживео“. И заиста: ретко је који живот великог човека тако пун еротичних потреса и катастрофа, а ретко је у којој љубавној поезији ерос толико преображен у грацију и паметну тугу.

Оно што ће да постане уметност, мора изићи из личног и карактеристичног, и мора ући у неки општи ред природе, у типично и трајно. Краће речено: мора престати бити случај,

[illegible]

само случај, па ма како интересантан, и мора постати истина. „Вео поезије из руке истине“, Гетеова је реч. Те истине је нарочито тешко срести у доживљајима чисто унутрашњим, јер је ту песник и субјект и објект, и стоји стална игра свођења објекта на субјект и субјекта на објект. Отуда је један од најстаријих, увек поново предузимањих проблема Гетеових био Гете сам. Гете са своја два бића, универзалним и личним, ~~Гете~~ са своје две природе, усамљеничком и друштвеном, топлом и хладном, активном и сањалачком. При чему за та два бића, или за те две природе, важи, парафразирана, ванредна реч Манцонијева о једном случају у роману: да је универсално биће у Гетеу било можда још јаче него лично, а лично можда још јаче него универсално.

Кроз многа своја дела, драмска нарочито, радио је Гете Гетеа, аналитички и синтетички, с тежњом да га позна, с тежњом да га спасе. Обично би кроз две главне фигуре драме оличавао своје двојство: Фауст и Мефисто, Тасо и Антоније. ~~А~~ често је и у више од два лица стављао појединачне појаве и дејствовања својих двеју природа. Може се, са сасвим мало претеривања, рећи: сва лица у драми, мушка и женска, све је то Гете. Отуда су Гетеове драме лишене свега спољашње драмског; колико има акције, она је ~~и~~ таква кроз какву ће унутрашњи доживљаји ~~наћи~~ израза. Нема у тим драмама хероја, нема апстрактно моралних снага. Нема драмског треска ни помпе. Гетеови пети чинови, то су стања, душевна и мирна; то је мирно отуђење вишег бића у човеку од нижег.

У младости ~~својој~~ док је још било више буне него савлађивања ~~у њему~~ Гете је учинио покушај да ~~се~~ сабије у једну личност драме, да се кроз њу определи за надмоћ једне од две природе у себи. Ту драму је радио младић Гете кад му је било двадесет и три године, а назвао ју је *Прометеј*, по титану Прометеју. Гете је у то време врио и кувао, ~~и~~ нагонима својим, ~~и~~ идејама, и речма за уметнички израз. У многим белешкама његових савременика читамо да је млади песник у то доба чинио понекад утисак махнитог човека, а свакако био силан као природин елемент. Такав Гете је свога Прометеја замислио као титана најохотије самосвести. У таквог Прометеја ~~се~~ увукао Гете са убеђењем и осећањем: да је човек мера свега. Човекова стремљења, његова непрекидна активност нарочито, његова титанска воља: хоћу! нећу! — то је последња реч. Не постоји питање односа према силама одгоре, не по-

стоји питање хармоније са космосом. Човек радник и творац на земљи, нема да се осврће на богове.

Кроз страсну поезију те своје драмске песме Гете се ругао боговима што ништа не раде, што нема у њих правог хтења; и ружио их што не врше своје дужности према људима. Одмах у почетку драмског спева Прометеј изазива, поручује „им“, боговима, по Минерви: „Нећу! реци им; кратко и јасно: нећу!“ Та анархистичка самосвест долази до још жешћег израза у познатим редовима из оде *Прометјеј*: (део недовршене драме). То су речи потпуног бунтовништва према боговима укупно, и појединачно према Зевсу:

Ја њебе да шишујем? Зашићо?

*Зар ме није сковало човеком
Свемоћно време
И вечни удес,
Господари и моји и твоји?*

*Ево ме где седим, сиварам људе
По својој слици,
Род мени раван,
Да шрић, да њлаче,
Да ужива и да се радује,
И да се не осврће на њебе,
Као ни ја!*

У то време је Гете стварао, замишљао и уобличавао, са снагом једног силног дрвета које тера одједаред на хиљадама места, јер му корен сиса земљу-мајку онолико дубоко и широко колико хоће. Па ипак је драма *Прометјеј* остала недовршена. Да ли за то што је Гете ~~ударом~~ у безизлазно? Није вероватно; излаза је могло бити бар толико колико за још два три чина драме треба да буде. Јер, Прометеј, иако бунтовник против богова, није бунтовник против света. ^{не због} ~~Он није бунтовник~~ по природи и законима, нити ~~рач~~ ^{рач}човечева људе и себе. Он, напротив, хоће да ради и ствара; воли земљу; поносан је и срећан са свега што има на земљи, иако зна за велике снаге на небу. Било је дакле из чега да се драма даље развија. Отиснуо ју је Гете можда зато што ~~она~~ ретко бујна импулсивност са којом ју је почео радити, није могла потрајати. Или, што је можда још вероватније, спазео је Гете убрзо да његов Прометеј показује, ипак, разбор за обадве стране: критика и побуна против неба,

Замисли

* Из збирке лирских песама Гетеових, у преводу Г. В. Живојиновића.

а љубав за живот на земљи, али са знањем: да тај живот није друго до једна појава оних горњих сила. Драма би дакле пре или после одала знаке да ће постати оно што ће бити позније драме Гетеове, а то Гете у оно време није желео.

Драма није довршена ~~није~~, али Прометеј је остао у Гетеу, остао да с њим заједно зре, мисли и ради, и влада. Нарочито ово последње. Кроз чудесне, од саме светлости и нестраха саздане очи Гетеове, више је гледао и заповедао титан Прометеј него доктор Фауст. Неко је у некој књизи — у неком путопису из Шпаније — казао ванредне речи о Веласкесу, гениалном сликару, који је одједаред постављен за маршала: Филип IV није га поставио за маршала да га награди, него зато што се бојао његових очију. Чини нам се да се ово од речи до речи може применити на Гетеа и Карл-Аугуста и целу Немачку: од страха од прометејских очију Гетеових учинише га владарем и олимпијцем.

Прометеј у Гетеу је с њим заједно старио и седио, постајао све мекши према свету и боговима, а све тврђи према себи самом. Кад је Гете напунио шездесет и још коју, у време кад се видео опорављен пошто је лежао на смрт болестан, у време кад се одморио од тешког односа са Шилером — стао је једног дана очи у очи са некада младим, а сада, после четрдесет година, старим Прометејем, и узео да опет пише драмски спев, али сада не о Прометеју, него око Прометеја. Тај Прометеј сада није ни сам, ни један, ни махнито самосвестан; он има брата који је сушта његова противност, али који му је рођени брат. Није тај Прометеј сада ни ~~негдашњи~~ титан над свим титанима; па се зато драмски спев и не зове његовим именом, него именом једним које је веза за оба брата, и за све људе, ~~јер~~ је Прометеј отац *свих људи*.

Првобитно се драмски спев звао *Пандорин* њовраћац*, с тим да читаоца *спреми* од прве речи за главни смисао алегорije у песми, то јест: израз песникове вере да се кроз уметност и науку, ~~са~~ два највиша домета гениалних људи, ~~са~~ Пандора увек поново враћа на земљу, а с њом идеали и лепота, а с овима спасење људског рода. ~~У~~ Гете је касније променио наслов спеву, и назвао га просто *Пандора*.

Као што у свему што је Гете писао има доживљеног, тако и у *Пандори*. Обично се спомиње само ~~ватра која је настала~~ *доживљена*

* Пандора је, у грчком миту, оличење оне која је добила све дарове; она је и симбол лепоте и идеала човечанских.

од сусрета старог Гетеа са младом Мином Херцлиб. Једне ве-
чери, у Јени, у кући књижара Фромана, ~~које је вечеру свирала~~ је
и певала лепа усвојеница Фроманових, осамнаестогодишња Мина.
Стари Гете се врло узбудио. Лепота и младост пробудише у
њему брата Прометејева, Епиметеја, то јест чежњу за сновима
и красотом. Учинио се Гетеу те вечери да већ поодавно живи
у њему уз Прометеја и Прометејев чудни брат; да он, Гете,
гаји нежне осећаје за ту Мину већ годинама, од дана кад ју је
први пут видео, и да су се ти осећаји сад одали и појачали.
Као толико пута у сличним случајевима, Гете је решио да пре-
сече муке и опасности, решио да бежи од Фроманових и из
Јене. За неких двадесетак дана затим, дакле за двадесетак дана
кидања и одрицања кроз емоције и лепе замисли, ~~и~~ написао је
Гете оно што, и колико има од дивног фрагмента Пандора, и
написао је још и низ сонета, и започео роман.

Наравио да је у свему томе Мина Херцлиб само једна
мала ватрица и илузија. ~~Отуда ми мислимо~~ ~~и~~ ~~обзиром на~~
~~Пандору, о којој је овде реч~~ да су тај спев спремале године,
и многе ватре и искуства. Сем другог и многог, сигурно и осе-
ћање Гетеово да оног младалачког Прометеја треба на неки на-
чин довршити. ~~Та~~ сигурно и сећање на један нарочито важан и
светао доживљај, када се Пандора вратила ~~сам~~ Гетеу, да га
кроз уметност спасе. Било је то онда кад се Гете, осетив да се
његово гениално биће зарива беспомоћно у сув песак, кад се
у дванаести час отргао с ланца гђе фон Штајн, и отпутовао у
Италију на дуже време. Писао је тада Гете о повратку Пандоре
овим речима: „У овој самоћи од годину и по дана, нашао сам
опет себе; како се нашао? као уметник“.

Два рођена брата, Прометеј и Епиметеј, две главне лично-
сти у алегоричном спеву Пандоре, то су две половине Гетеове
душе, или две његове душе, како је он сам говорио. Про-
метеј је и сада, као и некада, представник делања, ~~и~~ свако-
врсног и свакодневног, с тим да је свака активност предрад за
стварање и уметност, и с тим да се сав карактер и вредност
човека откривају најбоље у току и методи делања. Док раз-
~~т~~ ковачку ватру, Прометеј говори:

Букишње ѿламен, јушром ѿре звезда,
— — — — — објављује

Дан још ѿре дана.

Епиметеј не ради; он чезне за стварима које су вечно благо
духа; он је сањалица. Њему су у младости богови послали

✓ А зроз је велика ватра и мот.

Пандору, јер ју је он и тако носио у својим сновима и илузијама. Док је живео с Пандором, ~~он се~~ ^{она} ~~толико~~ ^{толико} порасле његове чежње за лепотама, ~~и~~ ^и тако силне остале и пошто га је Пандора напустила. Епиметејево су речи, између других:

Али, оенац и цветини сируци
Не задрже ми се. Све се раставара.

Идем берући, и губим
Узабрано...

Међутим, како писац овог дела није више Гете од двадесет и три године, над двома модулацијама, Прометеја и Епиметеја, стаје контрапункт високе синтезе обојега. Синтетичар није нико други до баш Прометеј; Прометеј који сада такође има много више година него у време кад је мислио да се може грмити и одоле; он зато има сад стрпљења при погледу на природу свога брата, и, синтетишући њега и себе, каже:

Тријеши се мора, ~~и~~ ^и кроз делање, ~~и~~ ^и кроз неделане.

Епиметеј има две кћери. Једна од њих, Елпоре, која је нада, напустила је оца кад и мајка; ~~и~~ ^и крај оца, који већ стари, остала је друга кћи, Епимелеја, која је меланхолична душа, и представља бригу. Епиметеј често сања Пандору, ону која га је научила на „слатку бајку о животу“. Јавља му се једином бела прилика, али то није Пандора него њена кћи Елпоре (Гете је у ту подобу наде ставио идеализацију Мине Херцлиб). Епиметеј, не знајући да то није Пандора, зове дивну прилику у загрљај, а Елпоре му одговара:

Нисам она ишло се шаћи може.

Још га пољуби у чело, и нестане. ~~и~~ ^и крај оца, који већ стари, остала је друга кћи, Епимелеја, која је меланхолична душа, и представља бригу. Епиметеј често сања Пандору, ону која га је научила на „слатку бајку о животу“. Јавља му се једином бела прилика, али то није Пандора него њена кћи Елпоре (Гете је у ту подобу наде ставио идеализацију Мине Херцлиб). Епиметеј, не знајући да то није Пандора, зове дивну прилику у загрљај, а Елпоре му одговара:

Са спасењем двоје деце, два брата прекида се драмски спев. У заоставштини Гетеовој нађен је само план за остало, и појединачно израђени монолози, међу којима има ванредно

Тан сањатица, и друге делове Пандоре у Епиметеју, Гете је садржао заједно, ~~и~~ ^и крај оца, који већ стари, остала је друга кћи, Епимелеја, која је меланхолична душа, и представља бригу. Епиметеј често сања Пандору, ону која га је научила на „слатку бајку о животу“. Јавља му се једином бела прилика, али то није Пандора него њена кћи Елпоре (Гете је у ту подобу наде ставио идеализацију Мине Херцлиб). Епиметеј, не знајући да то није Пандора, зове дивну прилику у загрљај, а Елпоре му одговара:

лепих. Пандора ^{Epida} ~~има~~ да сиђе и донесе чувену Пандорину кутију са даровима људству. Из кутије ће изаћи фигуре науке и уметности, оно ~~кроз~~ ^{која} чију снагу се човек чисти и спасава. Најзад Пандора, са подмлађеним Епиметејем, дићи ~~ће се~~ ^{ће} у небо. Прометеј остаје на земљи, али ~~њему~~ ^{њему}, који је у време кад је ~~Гетеу~~ ^{Гетеу} било четрдесет година мање ~~говорио о боговима са презиrom а о људима са охолостју~~, њему је Гете сада предвидео један монолог пун мира и скепсе, мушког одрицања пред варљивошћу онога што људи стварају. У почетку драмског пева, Прометеј је славио ватру своје буктиње која светли пре небесне зоре; а међу последњим редовима довршеног ~~текста~~ налази се монолог Еоне, богиње зоре, њене опроштајне речи Прометеју, познати и чувени стихови које је сам Гете толико ценио да је њима запечатно последњу свеску својих дела сабраних у четрдесет томова:

Збогом осјај, оче људи! А зајамши:
 Шта да се жели, знаће ви доле;
 шта ће се даћи, знају они горе.
 С великим почињете ви, шћитани; али водити
 ка вечно добром, вечно лејом,
 Дело је богова. Њима осјав'ше да воде.

Стари Прометеј дакле није више оно што је био млади Прометеј. Али стари и млади Прометеј нису зато два Прометеја. Од савладаких и транспонованих снага младог Прометеја организоване су универсалне енергије старог Прометеја. Нека се нико не превари: није млади Прометеј био идеалист, него је стари Прометеј то. Савладавши бунтовника против виших сила и лакомисленог преценитеља свега земаљског; извршивши destructio destructio^{um} ~~на~~ стари Прометеј (је спремно) победу Пандорину, спасење људи кроз идеале и лепоту. Други Прометеј није одрицање првог, него уметничка његова оплеменењост. Универсално биће се откинуло од „штофа“ живота; место личности, створен је симболичан тип. Све што би надчовек и сила у младом Прометеју морали у катастрофи изгубити, то је стари Прометеј дигао у идеал с помоћу „благосећања одрицања“. То осећање је симбол за прави однос човека према недокучним вишим силама сваког човека, ма се тај човек звао и Прометеј или Гете.

Стари Гете је постао једна од најсилнијих свести ~~за сва времена~~ ^{свима} ~~откад је људи~~. А стари Прометеј, некадашњи отимач ватре, постао је рођак јасне светлости. Који размак, који пут

Испробовање, овај висок, абстрактан, тег са добротом
 и јасноћом.

у висине, од времена кад је млади Прометеј поручивао боговима смешну и неразумљиву за космичне силе реч: нећу! — па до времена кад је Прометеј у Гетеу нашао прави однос према небу, и казао га у речма, скупим колико је скупо и прометејство: „Даде ми се да гледам тајанствену јасну светлост као највишу енергију, вечну, јединствену, нераздељиву“. X

Младом Прометеју су богови били непријатељи; старом су били пријатељи. Ниједан човек, ниједан титан, није савладао божанско. A ако се бацио у борбу, божанско је савладао њега.

Исидора Секулић

X Највише домет ероса, онај ђ —
наполеон шракуртав који освајају пролазе —
сви духови: Платон, Тесе. Срећом ниско,
и већом је у атом реду са допаварама
душе која је познала највише вдухове
инфракрасне: ~~Буратино београдски музичар~~

Буратино београдски музичар
и ребењу веку армокију